

Döden uppfattas normalt som något negativt. Ibland kan den förstås vara något gott, t.ex. en befrielse från en plågsam tillvaro. Men ofta är den tvärtom något ont, något att beklaga – och i så fall, kan man tycka, för att den berövar oss något gott. Thomas Nagel formulerar den tanken så här: ”Det är klart att om döden över huvud taget är ett ont, så kan det inte vara på grund av dess egentliga egenskaper utan endast på grund av vad den berövar oss.”¹

Detta tycks vara den absolut vanligaste idén om varför det negativa med döden består. Den kallas ofta för ”deprivationsteorin”, och brukar preciseras i enlighet med t.ex. följande citat.

Enligt den så kallade deprivationsteorin, så är döden totalt sett dålig för den som dör om och endast om, och i den utsträckning som, hennes totala välfärdsnivå är lägre än den skulle ha varit om hennes död inte hade inträffat – det vill säga, i den utsträckning som den närmaste möjliga värld där hennes död inte inträffar är totalt sett intrinsikalt bättre för henne än den faktiska världen.²

För att avgöra om en viss död är dålig för den som dör ska man alltså, enligt denna teori, jämföra den faktiska värld i vilken den inträffar med en alternativ möjlig värld, där den inte inträffar, men som för övrigt så mycket som möjligt liknar den faktiska världen.

Vilken är då, i ett givet fall, denna ”närmaste” möjliga värld? Rimligen är det inte fråga om en värld i vilken personen inte dör alls. (Det vill säga en värld där personen inte existerar alls eller är odödlig.) Man tänker sig snarare att det är en värld där personen visserligen dör, men där denna händelse inte inträffar på just det sätt den gör i den faktiska världen.

Men den närmaste möjliga värld där personens död inte inträffar på just det sätt den gör i den faktiska världen är väl en värld där personens död inträffar på *nästan* samma sätt som i den faktiska. Och eftersom de två världarna är så lika, så måste de också ha ungefär samma värde för

¹Nagel 1979, s. 171 och 172.

²Formuleringen kommer från Jens Johansson 2016, s. 74.

personen; skillnaden mellan de två världarna är ju per definition minimal. Enligt deprivationsteorin tycks personens död alltså inte vara dålig för personen. Vilket ser ut som ett mycket starkt argument *mot* deprivationsteorin, som ju skulle förklara varför döden är något ont.

Anhängare av deprivationsteorin, som vill undvika detta argument, försöker då tolka teorin på något annat sätt. I stället för att betrakta personens faktiska död som en konkret och momentan *händelse* väljer de att tala om olika *sakförhållanden*, som denna händelse så att säga ingår i. Det kan t.ex. vara sådant som att personen dog genom att bli överkörd av en spårvagn, eller att personen dog ung, eller att personen sprang över gatan mot rött ljus.³ Skillnaden mellan den faktiska värld där personen dör ung och den närmaste värld där personen dör utan att vara ung kan ju vara ganska stor.

Problemet med denna övergång till sakförhållanden är att en och samma död kan ingå i väldigt många – t.o.m. oändligt många – olika faktiska sakförhållanden. President Kennedys död ingår t.ex. i följande faktiska sakförhållanden. Den inträffade kl. 13 den 22 november 1963. Den inträffade i Texas. Den inträffade i Dallas. Den inträffade i Nordamerika. Den inträffade när han var president. Den inträffade på 1960-talet. Den inträffade på 1900-talet. Den inträffade som ett resultat av att Kennedy träffats av flera skott i huvudet och halsen. Osv. osv. Kennedys död kan inte sägas vara identisk med något särskilt av dessa sakförhållanden.⁴

Man kan alltså inte så lätt bestämma värdet av Kennedys död (för Kennedy) genom att ta reda på värdet (för honom) av något av de sakförhållanden som hans död ingår i. Värdet för Kennedy av sådana sakförhållanden kan för övrigt variera väldigt mycket. Ty den närmaste värld där Kennedy inte dör den 22 november 1963 kan t.ex. vara väldigt annorlunda än den närmaste värld där Kennedy inte dör på 1900-talet. De olika sakförhållanden hans död ingår i kan alltså ha helt olika värde

³Jens Johansson säger t.ex. i en fotnot: ”Den som håller med om detta [dvs. Bergströms argument mot deprivationsteorin] kan på lämpliga ställen i denna uppsats byta ut det jag säger om döden och andra händelser mot sakförhållanden som *att personen dör ung* eller *att personen dör till följd av den och den olyckan och liknande*” (2016, s. 74).

⁴Möjligen kunde den identifieras med *konjunktionen* av alla faktiska sakförhållanden i vilken den ingår – om det finns en unik sådan konjunktion, vilket kan betvivlas. Men den närmaste värld där negationen av denna stora konjunktion gäller skulle vara nästan likadan som den faktiska – eftersom negationen blir sann om konjunktionen ändras bara i något minimalt avseende. Därmed är den också lika mycket värd för Kennedy som den faktiska värld där konjunktionen gäller. Så en stor konjunktion av detta slag löser inte problemet.

för honom, eftersom de närmaste världar där deras negationer ingår är olika.⁵

Kontentan av detta förefaller vara att deprivationsteorin om dödens dålighet för den som dör är oacceptabel.

Men deprivationsteorins anhängare tycks ofta godta den, trots att de inser att värdet av de olika sakförhållanden som en persons död ingår i kan variera i hög grad. Hur är det möjligt? Kanske håller de helt enkelt med om att deprivationsteorin inte kan bestämma värdet av en persons död, men att den kan användas för att bestämma värdet av diverse olika sakförhållanden som döden ingår i och som man kan intressera sig för.

Vilka är då de sakförhållanden som man kan vara speciellt intresserad av? Flera författare antyder att det kan vara sådant som *att personen dör ung*. (Detta gäller förstås bara de dödsfall där personen faktiskt dör ung.) Och det är ju klart att det kan bli stor skillnad mellan den värld där en person dör ung och den närmaste värld där personen inte dör ung. På liknande sätt blir det stor skillnad mellan den faktiska värld där Kennedy dog på 1900-talet och den närmaste möjliga värld där han inte dör på 1900-talet – utan, får man väl då anta, på 2000-talet.

Men även om det är stor skillnad mellan den värld där en person dör ung och den närmaste värld där detta inte händer, så är det inte så klart att denna skillnad spelar någon roll för personen. Ty det är trots allt inte klart att döden i ett sådant fall berövar sitt offer något av *värde*.⁶ Den närmaste möjliga värld i vilken personen inte dör ung är annorlunda i flera avseenden, men det tillkommer inget av värde för personen – ty i så fall vore den inte den *närmaste* värld som är möjlig.⁷

⁵Karl Ekendahl uttrycker detta så här: ”Genom att skilja mellan de olika sakförhållanden som en persons död involverar kan bedömningen av dåligheten hos personens död se olika ut. Sakförhållandet att jag dör ung är rimligtvis mycket dåligt för mig eftersom jag hade fått leva ett väsentligt längre liv om jag inte hade dött ung. Däremot verkar sakförhållandet att jag dör kl. 13.00 den 1 januari 2025 vara varken bra eller dåligt för mig; om jag inte hade dött just då så hade jag antagligen strukit med strax tidigare eller senare” (2013, s. 46).

⁶Många skulle säkert protestera mot det jag här påstår. Ekendahl säger exempelvis: ”Troligt är ... att en tidig död berövar sitt offer en värdefull framtid” (2016, s. 53). Själv kan jag inte inse att detta skulle vara ”troligt”. Däremot kunde man kanske hävda att en tidig död berövar sitt offer *möjligheten* av en värdefull framtid. Men har en sådan möjlighet något värde? Inte för den som ändå skulle ha dött några sekunder senare. Och över huvud taget inte enligt t.ex. hedonismen.

⁷Jämför Bergström 2014, s. 21. Någon skulle kanske invända att värdeskillnader inte ska spela roll när den närmaste världen ska identifieras, men det hjälper inte. Ty det blir ju ändå en stor saklig skillnad för en person om vederbörande lever lycklig i den ena världen under flera decennier men är död under dessa

Ett annat exempel som har diskuterats handlar om en kvinna som blir överkörd av en spårvagn. Anhängare av deprivationsteorin är benägna att säga att kvinnans död berövar henne värdefulla upplevelser som hon annars skulle ha upplevt i ett fortsatt liv.⁸ Men i den närmaste värld där kvinnan inte blir överkörd och dödad av spårvagnen, så lever hon inte ett långt och lyckligt liv. Antagligen blir hon vid ungefär samma tillfälle t.ex. överkörd och dödad av en buss eller bil i stället. Ur hennes synpunkt kan det vara hugget som stucket.

En relativt tidig företrädare för deprivationsteorin, som också insåg att en persons död ingår i många olika sakförhållanden, var Jeff McMahan, numera professor i Oxford. Han noterade att den närmaste möjliga värld där döden inte inträffar varierar beroende på vilket sakförhållande man utgår från. Det problem detta ger upphov till kallade han *The Problem of Specifying the Antecedent*.⁹

McMahan föreslår också en lösning av problemet. Den är tyvärr inte så bra. Han anser att man ska försöka hitta en metod för att identifiera ett sakförhållande vars negation i den närmaste möjliga världen orsakar konsekvenser som man *intuitivt* tycker att döden skulle beröva den som dör.¹⁰ Men för det första kan man förvänta sig att olika personer har olika intuitioner om sådant – just beroende på att en persons död ingår i oöverskådligt många olika sakförhållanden. Och för det andra, om döden berövar oss något, så är det väl något som *faktiskt* skulle ha inträffat om döden inte hade inträffat, inte vad vi rent intuitivt *tror* skulle ha inträffat. Varför skulle våra intuitioner spela någon roll här?

Hur som helst tänker sig McMahan att en persons död är resultatet av en lång orsakskedja. I denna ingår alla mer eller mindre avlägsna orsaker till, men däremot inte kausalt nödvändiga betingelser för, att döden

decennier i den andra. En så stor skillnad kan knappast föreligga mellan den faktiska och den *närmaste* möjliga världen.

⁸Torbjörn Tännsjö säger: "Jag tror [...] att det ofta kan vara rimligt att säga något sådant som att det hade varit bra för kvinnan om hon inte kommit under spårvagnen. Vi vet inte detta säkert, men det är ett rimligt förmodande" (2015, s. 50). Kanske är det "rimligt", men det är knappast förenligt med deprivationsteorin.

⁹McMahan 1988, s. 42. "The antecedent" syftar förstås på försatsen i den kontrafaktiska villkorssats där eftersatsen beskriver det som skulle ha inträffat om personens död inte hade inträffat. Problemet är "to find a method for picking out the single most general, context-independent way of understanding the idea that [the person] might not have died" (s. 43). Jag måste erkänna att jag har mycket svårt att förstå vad McMahan menar med "most general" och "context-independent" i detta sammanhang.

¹⁰Jfr McMahan, s. 43.

inträffar.¹¹ Orsaker till Kennedys död är t.ex. att någon sköt honom, att kulorna träffade honom i huvudet och halsen. Kanske också sådant som att någon hade beordrat mördaren att skjuta Kennedy, att några hade beslutat sig för att sätta stopp för Kennedys nya utrikespolitik, den misslyckade invasionen av Grisbukten, och att Kennedy därefter förbjöd CIA att återigen angripa Kuba. Kanske ingår även Castros revolution på Kuba och Batistas politik innan revolutionen i orsakskedjan. Kanske t.o.m. ryska revolutionen? Och Lenins födelse? I alla händelser är McMahan's förslag att vad döden berövar den som dör är sådant som inträffar i den närmaste möjliga värld som skulle ha inträffat om hela den orsakskedja som ledde fram till döden inte hade inträffat.¹²

Det här är knappast en rimlig lösning av problemet. Det finns två olika sätt att förstå det kontrafaktiska antagandet att "hela orsakskedjan", som ledde till döden, inte hade inträffat. Dels att *något* i orsakskedjan inte inträffar, och dels att *ingenting* i orsakskedjan inträffar. Det framgår inte vilket McMahan syftar på. Men om det är det första, så skiljer sig den närmaste möjliga världen väldigt lite från den faktiska.¹³ Om det är det andra, så blir skillnaden mot den faktiska världen så stor att det inte längre blir möjligt att överblicka konsekvenserna, ens i grova drag. Skulle t.ex. Kennedy över huvud taget varit president i USA om de ryska och kubanska revolutionerna inte hade inträffat?

Deprivationsteorin om dödens dålighet för den som dör förefaller alltså, vid närmare eftertanke, inte särskilt lovande.

Finns det då någon bättre teori? Jag tror det.

Montaigne sa, som många andra, att det inte är döden, utan döendet, som han var rädd för. En sorts invändning mot detta presenteras långt senare av Thomas Nagel i en fotnot:

Det sägs ibland att det som verkligen oroar oss är själva *döendet*. Men jag skulle inte ha något väsentligt att invända mot döendet om det inte åtföljdes av döden. (1979, s. 180)

Själv tar jag – som verkligen oroar mig för döendet – ytterligare ett steg.

¹¹Han har ingen förklaring till hur distinktionen mellan orsaker och kausalt nödvändiga betingelser ska göras, utan hänvisar här till intuitioner. Kausalt nödvändiga betingelser för Kennedys död skulle t.ex. vara sådant som att Kennedy har blivit född och att det fanns syre i luften som han andades, se McMahan, s. 48.

¹²På engelska: "if the entire transitive cause of his death had not occurred" (McMahan, s. 48.) Notera också att "The transitive cause of E, [...] consists of a chain of causes (namely, the cause of the cause of the cause ... of E)" (s. 47).

¹³Jag tänker mig här att "den närmaste" världen är den närmaste av alla de möjliga världar där något i orsakskedjan inte inträffar. Annars blir beskrivningen alldeles för obestämd.

Jag skulle inte ha något emot döden, alltså själva händelsen att jag dör, om den inte åtföljdes av att jag aldrig mer lever. Ty att jag lever i framtiden är något som har *egenvärde för mig*. Jag vill inte påstå att det har egenvärde, kort och gott. Det har inget egenvärde från ett objektivi perspektiv, eller "ur evighetens synvinkel", som man ibland säger. Men från mitt subjektiva perspektiv har det egenvärde. Detta är en subjektiv sanning.¹⁴ Och på motsvarande sätt är det en subjektiv sanning att det har ett negativt egenvärde för mig att jag (efter döden) inte fortsätter att leva, dvs. att jag för all framtid är död. Däri består min döds mest påfallande dålighet för mig, alldeles oavsett om den *dessutom* skulle ha någon positiv eller negativ inverkan på min totala välfärdsnivå.

Detta är något helt annat än deprivationsteorin. Visserligen kan man ju säga att det innebär att felet med döden är att den berövar mig fortsatt liv. Men detta är ju en mycket enklare tanke än den vanliga deprivationsteorins fokusering på min "totala välfärdsnivå" och på kontrafaktiska hypoteser om vad som händer i "den närmaste möjliga värld" där något speciellt (men svårbestämt) sakförhållande, som inte innehåller min död, föreligger.

LITTERATUR

- Bergström, Lars. 2014. "Döden som förlust". *Filosofisk tidskrift*, nr 1.
 Ekendahl, Karl. 2013. "Döden igen". *Filosofisk tidskrift*, nr 4.
 ———. 2016. Recension av *Filosofisk tröst* av Torbjörn Tännsjö. *Filosofisk tidskrift*, nr 2.
 McMahan, Jeff. 1988. "Death and the Value of Life". *Ethics* 99, nr 1.
 Nagel, Thomas. (1970) 1979. "Döden". I *Frågor om livets mening*, utg. Lars Bergström. Stockholm: Prisma.
 Johansson, Jens. 2016. "Tiden och den döde". *Filosofisk tidskrift*, nr 3.
 Tännsjö, Torbjörn. 2015. *Filosofisk tröst: En bok om döden*. Stockholm: Thales.

¹⁴Thomas Nagel är också känd för att ha betonat distinktionen mellan objektiva och subjektiva sanningar. De subjektiva sanningarna ligger utom räckhåll för vetenskapen. Dit hör sådant som att jag är Lars Bergström (vilket inte är detsamma som trivialiteten att Lars Bergström är Lars Bergström) eller att klockan nu är kvart över tolv (vilket inte är detsamma som att klockan är kvart över tolv kvart över tolv). Sådant är helt och hållet sant, men det kan aldrig upptäckas från ett objektivi perspektiv. (Egenvärdet för mig av att leva i framtiden ger också en sorts lösning av det så kallade "symmetriproblemet", om varför icke-existens efter döden är värre än icke-existens före födelsen. Att leva före min födelse har nämligen inget egenvärde för mig.)